

LUND UNIVERSITY

Humanioras kris

om självförståelse, samhällsrelevans och forskningspolitik

Tunlid, Anna

2008

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tunlid, A. (2008). *Humanioras kris: om självförståelse, samhällsrelevans och forskningspolitik*. Artikel presenterad vid Mer forskning för pengarna, Lund, Sverige.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Humanioras kris: om självförståelse, samhällsrelevans och forskningspolitik

Anna Tunlid

Humaniora befinner sig i kris – åtminstone att döma av den långvariga debatt som förts på detta tema i tidningar, tidskrifter och böcker. Vari denna kris består råder det delade meningar om, men en gemensam nämnare i många inlägg är den humanistiska forskningens försvagade position. Bilden av krisen behöver emellertid både nyanseras och preciseras. Det humanistiska forskningsområdet är mångfasetterat och rymmer en rad sinsemellan mycket olika discipliner och forskningsinriktningar. Alla upplever inte någon kris. En del ämnen kämpar bokstavligt talat för sin existens men andra har en mer stabil position. Vissa forskningsområden har hävdats sig mycket bra i konkurrensen om forskningsmedel medan andra har klarat sig sämre. Trots dessa skillnader tycks det dock pågå en mer allmän kris inom humaniora. Men vad är det egentligen som befinner sig i kris? Är det forskningen som sådan? Eller handlar det om forskningssystemet och därigenom humanioras villkor? Eller pågår det rent av en kamp om tolkningsföreträdet av människan och hennes situation där det humanistiska perspektivet har hamnat i kris? Härom råder delade meningar. En del menar att det i första hand är en identitetskris som har sina rötter i den humanistiska forskningens egen utveckling och inriktning. Andra menar att krisens orsaker snarare ligger i forskningssystemet. Den nuvarande forskningspolitiken har på olika sätt missgynnat den humanistiska forskningen – humaniora är satt på undantag. Andra, åter, menar att krisen en följd av såväl inre som yttre omständigheter.

För att ytterligare ringa in vad som är humanioras kris bör man också fråga sig i vilken mån de problem som diskuteras är unika för humaniora. Det gäller i synnerhet diskussionerna kring forskningssystemet. Till viss del rör det sig om problem och utmaningar för hela det akademiska systemet. Det gäller till exempel frågor kring fördelning av forskningsresurser och villkoren för den akademiska karriären. Flera nyligen avslutade eller pågående utredningar arbetar med frågor av sådan mer övergripande karaktär. Resultatet av dessa utredningar kommer givetvis i hög grad påverka den humanistiska forskningens villkor, förhoppningsvis till det bättre. Andra frågor som har dykt upp i debatten har emellertid mer specifikt rört den humanistiska forskningens villkor. Det kan därför finnas skäl att i vissa avseenden hålla isär de olika vetenskapsområdena utan att man för den skull behöver odla ett

särartstänkande som skapar föreställningar om humaniora som något exklusivt och avskilt från annan vetenskaplig verksamhet.

Denna uppsats har inte några ambitioner att ge en heltäckande bild av den svenska debatten kring humanioras kris, vilket är en uppgift av betydligt större omfattning. Jag kommer istället att göra några nedslag i debatten och diskutera några av de teman som förekommit och därefter diskutera några forskningspolitiska aspekter på krisen. Utgångspunkten är att den humanistiska forskningen är både viktig och nödvändig i dagens samhälle. Humanisterna måste därför formulera sin forskning på ett sådant sätt att deras forskning framstår som relevant och angelägen för människor idag samtidigt som det krävs en forskningspolitik som skapar förutsättningar för denna forskning.

Självförståelse och självreflektion

Kan en kris pågå i evighet? Debatten kring humanioras kris har pågått i decennier och något slut på denna debatt kan man inte skönja. Ibland märks också en viss trötthet inför de ständigt återkommande krisdiskussionerna. Sluta älta krisen och börja istället argumentera för humanioras nytta och nödvändighet! uppmanade till exempel litteraturvetaren Anders Cullhed i en artikel apropå den humanistiska forskningens situation.¹ Andra har uttryckt en oro för att allt tal om kris faktiskt kan framkalla och befästa en krisstämpel på hela det humanistiska fältet. Debatten upplevs därför inte bara som uttjatad utan även som destruktiv. Men kanske är den inte helt och hållet negativ. Den skulle också kunna beskrivas som en pågående självreflektion kring vad som kännetecknar den humanistiska forskningen och vad som motiverar dess akademiska existens. Sett ur detta perspektiv finns det något värdefullt i debatten, nämligen en offentlig diskussion om vad som är humanioras uppgift och vilken förankring denna forskning har i samhället. En sådan diskussion kan vara klargörande både för forskarsamhället och för det samhälle vars stöd den offentligt finansierade forskningen till syvende och sist är beroende av. Det är en diskussion som måste föras kontinuerligt i takt med att samhället och den humanistiska forskningen utvecklas och nya frågeställningar aktualiseras. Något som också är intressant att notera i sammanhanget är att diskussioner av detta slag ingalunda är någon specifik svensk företeelse. Liknande debatter förs i många andra länder. ”Once considered an affliction, crisis has become a way of life”, skriver till exempel

¹ Anders Cullhed, ”Gråt inte, forska”, *Dagens Nyheter*, 2008-04-08.

den amerikanske litteraturvetaren Geoffrey Galt Harpham, i ett temanummer i *New Literary History* som ägnas humanioras kris.²

Humanioras nytta

Dagens debatt har sålunda en lång historia bakom sig. I 1970-talets debatt kring humanioras kris gjorde idéhistorikern Sven-Eric Liedman ett uppmärksammat inlägg i antologin med den talande titeln *Humaniora på undantag?*. Liedman menade att orsaken till humanioras kris måste sökas i den humanistiska forskningens inriktning. Hans utgångspunkt var att olika vetenskapsområden bidrog med olika slags *nytta* i samhället. Naturvetenskap och teknik svarade mot en materiell nytta, samhällsvetenskapen mot en administrativ nytta, medan den humanistiska forskningens nytta låg i dess ideologiska funktion. Med detta menade Liedman att humaniora hade möjlighet att påverka människors föreställningar om världen, samhället och sig själva. En väsentlig anledning till den humanistiska forskningens kris var, enligt Liedman, att humanioras ideologiska användning höll på att förtvina; den hade förlorat sin ”nytta”. Bristande teoretisk medvetenhet innebar att man varken förmådde ställa de övergripande, riktigt angelägna frågorna eller formulera de betydelsefulla svaren.³

Liedmans uppsats var ett av flera inlägg i en debatt om humanioras ställning som hade utlöst av 1960- och 70-talens radikala samhällsrörelser. Den handlade de humanistiska ämnenas uppgift och samhällseliga betydelse, men också om teoretiska positioner och interna traditioner.⁴ Historikern Birgitta Odén kommenterade Liedmans uppsats flera år senare och framhöll att den hade haft stor betydelse för humanisternas självförståelse genom att den tydligt visade att humaniora hade en självständig funktion att fylla i samhället. Hon ifrågasatte emellertid om humaniora skulle ha ”en sorts ideologisk prästfunktion i samhället” och ställde sig tveksam till det normativa draget i Liedmans uppfattning. Hon påpekade också att det fanns fler forskningsområden än de humanistiska som fyllde en ideologisk funktion i samhället. Själv ville hon hellre tala om humanioras anknytning till olika tillämpningsområden och framhöll att humaniora måste ingå i en dialog med dem som behövde den humanistiska kunskapen, såväl i samhället som inom andra delar av akademien.

² Geoffrey Galt Harpham, ”Beneath and Beyond the ’Crisis in the Humanities’” *New Literary History*, 36 (2005) 21-36.

³ Sven-Eric Liedman, ”Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv” i Tomas Forser (red.) *Humaniora på undantag?: Humanistiska forskningstraditioner i Sverige* (Stockholm, 1978). Se även Svante Nordin, *Humaniora i Sverige: Framväxt, guldålder, kris* (Stockholm, 2008) för en diskussion kring antologin och Liedmans uppsats.

⁴ Louise Vinge, ”Humaniora i kris och förnyelse”, *Framtider*, 17 (1998) nr 4, 18-20.

Hon vände sig samtidigt mot ett vetenskapsideal som betonade den enskildes bildning och såg humanistisk vetenskap som ett självändamål. Det riskerade att placera humaniora i ett elfenbenstorn där man inte tog ansvar för den humanistiska kunskapens tillämpning och användning i samhället.⁵

Humaniora i bottenläge?

Både Liedman och Odén ville alltså, från lite olika utgångspunkter, placera humaniora i en vidare kontext och menade att den humanistiska kunskapen var nödvändig för att tolka och förstå komplexa samhällsprocesser. Mycket har naturligtvis hänt sedan de gjorde sina inlägg. Förändringarna inom universitetet och i forskningslandskapet har varit omfattande, liksom i samhället i övrigt. Den humanistiska forskningen har också utvecklats i olika riktningar under dessa år, men debatten kring den humanistiska forskningens inriktning och uppgift i samhället tycks bestå. När debatten kring humanioras kris aktualiserades på nytt för några år sedan handlade det emellertid inte i första hand om humanioras uppgift i det svenska samhället utan om dess internationella ställning och i anslutning till detta den humanistiska forskningens kvalitet. Under rubriken ”Botten är nådd. Svensk humanistisk forskning utklassad” hävdade idéhistorikern Sverker Sörlin att den svenska humanistiska forskningen inte höll måttet vid en internationell jämförelse. Bakgrunden var en nyligen publicerad internationell rankning, där inget svenskt universitet placerades bland de 50 bästa inom humaniora. Även om humanisterna med viss rätt kunde känna sig förbisedda i vissa sammanhang bar man själva ett stort ansvar för denna situation, menade Sörlin. Svensk humaniora utmärktes av en ”svag självkänsla och en närmast tragisk självförståelse”, och han beklagade humanisternas ovilja att arbeta i större projekt och att publicera sig i internationella tidskrifter. ”Med ett förbluffande självförakt kör humaniora vidare på sitt ’race to the bottom’”, enligt Sörlin.⁶

Sörlins artikel satte på nytt igång debatten om humaniora. Hur såg det egentligen så ut inom den humanistiska forskningen? Var läget så illa och hur hade man hamnat där? Och, kanske inte minst, fanns det någon framtid för humaniora? De debattinlägg som följde gav onekligen intryck av kris. Många inlägg handlade om en forskning präglad av provinsial självtillräcklighet, traditionsbundenhet och brist på förnyelse men också organisatorisk tröghet i arbetsformerna. Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson menade att det nu var dags att

⁵ Birgitta Odén, ”Humaniora som tillämpning”, *Framtider*, 17 (1998) nr 4, 8-10.

⁶ Sverker Sörlin, ”Botten är nådd. Svensk humanistisk forskning utklassad”, *Dagens Nyheter*, 2005-02-09.

bryta med den försiktighetskultur som i så hög grad hade präglat den humanistiska forskningen att man hade ”svårt att känna igen den originella tanken, om den skulle uppenbara sig”.⁷ Och i inledningen till ett temanummer om humanioras kris i tidskriften *Glänta* efterlyste litteraturvetaren Anders Johansson en attityd där humaniora förmådde ”ifrågasätta sin egen funktion och pröva nya infallsvinklar, nya tankebanor” men också ”opponera sig politiskt, ta för sig utanför sina inhägnade reservat och demonstrera sin samhällseliga relevans”.⁸ Humaniora verkade enligt dessa debattörer ha missat viktiga delar av sitt forskningsuppdrag: man hade fastnat i inomvetenskapliga problem och arbetade inte med frågeställningar som i tillräckligt hög grad berörde människor utanför det akademiska sammanhanget, vilket i sin tur skapade svårigheter att legitimera den egna existensen.

Den humanistiska forskningens villkor

Andra delar av debatten fokuserade främst forskningspolitiken. Mycket kritik fördes till exempel fram mot den externa forskningsfinansieringen. Orimligt mycket tid fick läggas på att skriva projektansökningar i förhållande till de ansökningar som beviljades, menade många debattörer. Projektkulturen riskerade också att leda till kortsiktighet, trendkänslighet och en ökad styrning av forskningen. Kritik av detta slag har knappast varit begränsad till den humanistiska forskningen utan är en del av en större debatt kring forskningssystemet som förts under senare år.⁹ För humanisterna del fanns dock ett förhållande som stärkte intrycket att forskningsfinansieringen var en starkt bidragande orsak till humanioras kris, nämligen att resurserna till den humanistiska forskningen hade minskat under de närmast föregående åren. Som en senare rapport har visat berodde det till viss del på att statsanslagen hade urholkats men framför allt på minskade externa anslag. Samtidigt hade antalet forskare inom humaniora ökat.¹⁰ Allt fler humanister konkurrerade således om de krympande resurserna och för många humanister var de bristande resurserna själva kärnan i krisen.

Andra teman i debatten rörde mer specifikt den humanistiska forskningens villkor. Flera humanister menade att ett stort problem var att den humanistiska forskningen inte värderades och bedömdes utifrån sina egna villkor utan efter en naturvetenskaplig modell. Det gällde till

⁷ Ronny Ambjörnsson, ”Varför överge ordet historia? Svensk humaniora har svårt att känna igen den originella tanken”, *Dagens Nyheter*, 2005-10-20.

⁸ Anders Johansson, ”Ingress”, *Glänta*, 2005, nr 1-2, citat s. 2-3.

⁹ Ulf Sandström, *Forskningsdebattens vad, vem, hur och varför* (Stockholm, 2006).

¹⁰ Lars Geschwind och Karin Larsson, *Om humanistisk forskning: Nutida villkor och framtida förutsättningar* (Stockholm, 2008).

exempel frågorna om internationalisering och publiceringsformer – vilket anknyter till kritiken att svensk humaniora är alltför provinsiell – men också de forskningspolitiska satsningarna på spetsforskning och starka forskningsmiljöer.

En del av Sverker Sörlins kritik handlade om humanisternas ovilja att publicera sin forskning i internationella tidskrifter. Många har instämt i kritiken och betonat att svensk humanister i ökad utsträckning måste publicera sig på internationellt gångbara språk och delta i det internationella forskningssamarbetet. Det räcker inte att använda sig av internationellt förankrade teorier, man måste också bli betydligt bättre på ”återrapporera” sina resultat och därigenom bidra till den internationella diskussionen inom olika forskningsfält.¹¹ En viktig fråga för många humanister är emellertid om det bara är denna form av publicering som ska främjas. I debatten är det många som även försvarar den mer traditionella publiceringsformen inom humaniora i form av monografier och antologier på svenska och betonar att dessa fyller viktiga funktioner. Två vanliga argument är att monografier och antologier ger utrymme för bredare synteser av forskningen och att de bidrar till det demokratiska samtalet genom att göra de humanistiska forskningsresultaten tillgängliga för breda grupper i samhället. Att skapa underlag för diskussion och reflektion kring olika kulturella och samhällseliga frågor är, enligt många uppfattning, en väsentlig del av det humanistiska forskningsuppdraget. Det förutsätter många gånger längre, resonerande texter på det egna språket. Humanisterna måste därför, som man ibland uttrycker det, bli parallellspråkiga, det vill säga man måste publicera sig såväl internationellt som på svenska.

Att publiceringsfrågan har blivit så omdiskuterad beror också på att den har fått en så tydlig koppling till en kvalitetsbedömning av forskningen, vilket i sin tur har betydelse för fördelningen av forskningsresurser. I det växande antal forskningsutvärderingarna som numera utförs har bibliometriska analyser – det vill säga publicering och citering av artiklar i internationella (främst engelskspråkiga) tidskrifter – kommit att spela en allt större roll. Problemet ur humanioras synvinkel är att de bibliometriska metoderna i första hand har utvecklats för att utvärdera forskning inom naturvetenskap, medicin och teknik. Men humanistisk forskning (inte bara den svenska) publiceras och sprids efter delvis andra mönster. Monografier och bokkapitel utgör till exempel viktiga publiceringsformer som inte täcks av den databas (Web of Science) som flertalet bibliometriska analyser utgår ifrån.

¹¹ Stefan Eklöf, ”Svensk humsam-forskning måste återrapporeras internationellt”, *Tvärsnitt*, 27 (2005) nr 3.

Denna databas har också en tydlig underrepresentation av icke-engelskspråkiga tidskrifter, särskilt inom samhällsvetenskap och humaniora.¹² Ytterligare skillnader mellan naturvetenskap och humaniora gäller citeringsmönster, där man till exempel har visat att böcker citeras betydligt oftare inom humaniora än inom naturvetenskap och att humanistiska publikationer i genomsnitt citeras under en betydligt längre tidsperiod än de naturvetenskapliga.¹³ Det innebär att om viktiga delar av den humanistiska forskningen inte ska systematiskt undervärderas i bibliometriska analyser så måste man ta hänsyn till vad som utmärker denna forskning. Även om det pågår arbete med att utveckla de bibliometriska metoderna och anpassa kvalitetsindikatorerna till humanioras publiceringsformer finns det ändå farhågor från humanisternas sida att en alltför stor betoning på bibliometri innebär att den humanistiska forskningen inte kommer att utvärderas på ett rättvisande sätt. En annan aspekt, som har betonats i analyser av bibliometrins ökade användning, är att utvärderingar av detta slag inte bara mäter och värderar forskningsresultat utan att de också har en styrande effekt på hela forskningssystemet, i synnerhet när de kopplas till forskningsfinansieringen.¹⁴ Ur humanioras synvinkel förefaller det därför viktigt att hitta utvärderingsmetoder som tar hänsyn till olika publiceringsformer så att man inte hamnar i en situation där en ökad internationell publicering främjar det internationella forskningsutbytet på bekostnad av att den svenskspråkiga publiceringen och en vital offentlig debatt.¹⁵

En annan fråga som kommit upp i humanioradebatten är finansieringen av starka forskningsmiljöer. För- respektive nackdelarna med denna forskningsstrategi, där fokus flyttas från enskilda forskare till stora grupper och forskningsmiljöer, har diskuterats långt utanför humanioras kretsar.¹⁶ Bland humanisterna aktualiserades frågan särskilt i samband med att Vetenskapsrådet år 2005 för första gången delade ut anslag till Sveriges främsta grundforskningsmiljöer. Det visade sig då att inte ett enda av dessa bidrag gick till den humanistiska forskningen. Detta kommenterades i en debattartikel undertecknad av 24 historiker som menade att satsningen på ett fåtal spetsforskare riskerade att dränera den humanistiska forskningen på medel. En livskraftig humanistisk forskning byggdes enligt dessa kritiker inte upp genom satsningar på stora enskilda projekt. Den utvecklades istället

¹² Olle Persson, "Bibliometri – aktuella trender", *InfoTrend*, 61 (2004) 107-111.

¹³ Anton J. Nederhof, "Bibliometric monitoring of research performance in the Social Sciences and the Humanities: A review", *Scientometrics* 66 (2006) 81-100.

¹⁴ Peter Weingart, "Impact of bibliometrics upon the science system: Inadvertent consequences?", *Scientometrics* 62 (2005) 117-131.

¹⁵ Peter Dahmén, "Norskt uppror mot ny publiceringsordning", *Tvärnsnitt*, 28 (2006) nr. 2, s-s.

¹⁶ Sandström, *Forskningsdebattens vad, vem, hur och varför*.

bäst i ett mer pluralistiskt sammanhang. Syftet med den humanistiska forskningen var nämligen inte, enligt dessa historiker, att likt en ”historieentreprenör” lösa ett specifikt problem, utan att förstå och förklara vår kultur, vårt samhälle och vår historia. Det förutsatte att olika perspektiv och paradig fick brytas mot varandra. De ”excellenta” humanistiska forskningsmiljöer byggdes därför upp underifrån, genom nätverk av olika miljöer, inte genom satsningar på stora enskilda projekt.¹⁷ Andra röster i debatten var emellertid inte lika skeptiska till denna finansieringsform och framhöll istället att humanisterna själva måste satsa på att synliggöra humanioras betydelse och utveckla de möjligheter som finns att bygga upp olika slags forskningssamarbeten.¹⁸ Här skulle man också kunna tillägga att Riksbankens jubileumsfond har finansierat större, långsiktiga program för humanistisk forskning. Från fondens sida framhåller man dock att detta stöd, till skillnad från exempelvis Linnéstöden, bygger på initiativ från enskilda forskare ”utan mellanhänder”.¹⁹

Intrycket av dessa debatter är således att humaniora inte bara brottas med att hitta sin roll och sin uppgift utan att man också anser att det rådande forskningssystemet inte är utformat efter den humanistiska forskningens villkor. Men allt är inte dystert – som en reaktion på krisbilden framhålls ofta den humanistiska forskningens värde i vårt samhälle. För att råda bot på krisen måste emellertid humanisterna själva synliggöra humanioras betydelse och relevans. Men vad innebär en samhällsrelevant humanistisk forskning och hur ser förutsättningarna för en sådan forskning ut?

Den humanistiska forskningens relevans

Begreppet relevans kan i detta sammanhang delas upp i inomvetenskaplig respektive utomvetenskaplig relevans. Med inomvetenskaplig relevans avses här forskning som formuleras utifrån inomvetenskapliga intressen i syfte att bygga upp och utveckla det vetenskapliga fältet, det vill säga forskning som bidrar till kunskapsutvecklingen genom empiriska studier och utvecklingen av teorier och metoder. Den inomvetenskapliga relevansen bedöms ofta av vetenskapliga kolleger och har en tydlig koppling till en kvalitetsvärdering av forskningen.

¹⁷ Jenny Andersson m. fl., ”Den humanistiska forskningen hotas”, *Upsala Nya Tidning*, 2005-04-20.

¹⁸ Margareta Fahlgren, ”För en offensiv humaniora”, *Forska*, 2005, nr 3. Jfr. även Dan Brändström & Kjell Blücker, ”Humaniora en oundgänglig resurs”, *Upsala Nya Tidning*, 2005-04-30 som var ett svar på historikernas artikel i *Upsala Nya Tidning*, 2005-04-20.

¹⁹ Göran Blomqvist ”Kraftsamling i excellenta forskningsmiljöer” 2008-02-05, http://www.rj.se/svenska/om_rj/vd_kommenterar (hämtad 2008-11-27).

Kravet att forskningen ska vara inomvetenskapligt relevant är tämligen okontroversiellt; det är rättare sagt svårt att tänka sig någon forskning som *inte* skulle omfattas av detta krav (även om man naturligtvis i praktiken kan uppfylla det i olika grad och även om man kan diskutera hur kvalitet ska mätas).²⁰ Om forskningen därutöver ska vara utomvetenskapligt relevant, det vill säga fylla ytterligare funktioner utanför den vetenskapliga sfären, råder det delade meningar om. Att forskningen bara skulle bedrivas för sin egen skull är det få som hävdar, men man kan däremot lägga olika vikt vid den utomvetenskapliga relevansen. Ofta kopplas detta samman med frågan om forskarnas självstyre och oberoende och enligt en uppfattning bör forskarna utgå från inomvetenskapliga problem vid val forskningsområde och frågeställningar. De som förespråkar en sådan uppfattning menar också att detta i längden bäst gynnar olika kunskapsbehov i samhället. Andra hävdar däremot att den humanistiska forskningen i större utsträckning måste demonstrera sin samhällsrelevans. Om humaniora ska uppfattas som ett forskningsområde som är värt att stödja måste forskningen kunna anknyta till frågor och problem som uppfattas som angelägna även utanför det egna forskningssammanhanget. Humaniora bör, som litteraturvetaren Cecilia Sjöholm framhåller, ”alltid frigöras från kravet på nytta och omsättning, men den kan aldrig frigöras från kravet på relevans”²¹

Avgörande här är vad man menar då man säger att humaniora måste bli mer samhällsrelevant. Det är viktigt att klargöra att det inte handlar om en instrumentell syn på kunskap, det vill säga att forskningen ska fungera som ”problemlösare” i olika sammanhang (sådan forskning behövs också, men det är inte den som i första hand diskuteras här). Snarare handlar det om att sätta den humanistiska kunskapen i ett bredare perspektiv och kunna relatera forskningen till det omgivande samhället och kulturen. Humaniora måste, som flera i debatten har framhållit, arbeta med frågeställningar som förmår engagera även utanför den akademiska världen. Uppgiften för den humanistiska forskningen är, som litteraturvetaren Lisbeth Larsson har formulerat det, att ”fungera vitaliserande i enskilda människors liv, klargörande i det offentliga samtalet och som ett korrektiv och en stimulans inom andra vetenskaper. Den ska, om och om igen, ställa de naiva frågorna om vadan och varthän”. I detta ligger också ett kritiskt uppdrag. Humaniora ska inte bara tolka och förstå, den ska också granska

²⁰ För en diskussion kring de utvärderingar som gjorts av svensk humanistisk forskning, se Mats Benner, *Kunskapsnation i kris? Politik, pengar och makt i svensk forskning* (under tryckning, Nora, 2008), kap. 6.

²¹ Cecilia Sjöholm, ”Det finns hopp för Sveriges humanister”, *Dagens Nyheter*, 2005-11-22.

maktförhållanden, ifrågasätta ideologier och bidra till en kritisk reflektion kring samhällets utveckling.²² Det kritiska uppdraget ses ofta som ett av den humanistiska forskningens kännetecken. Om man tar det på allvar, och om det kombineras med en resursförstärkning, borde humaniora kunna gå en lysande framtid till mötes, menar till exempel litteraturvetare Anders Cullberg.²³

Att forskningen är samhällsrelevant innebär inte heller att den måste vara ensidigt orienterad mot samtiden. Tvärtom, den historiska dimensionen utgör en omistlig del. Situationer och förhållanden i samtiden har sina historiska förutsättningar och den historiska kunskapen kan fungera som ett sorts kollektivt minne som hjälper oss att förstå och tolka samtiden. Det är i detta breda sammanhang, där olika discipliner bidrar med sina perspektiv, som den humanistiska kunskapen kan fungera som ”en sambandscentral mellan dået, nuet och framtiden, men även mellan oss och resten av världen”, som historikern Eva Österberg har uttryckt det.²⁴ Aktuella frågor som behöver belysas utifrån ett humanistiskt perspektiv saknas inte: globaliseringens följder, utvecklingen av informationsteknologi, genteknikens risker och möjligheter, miljöfrågornas utmaningar, freds- och konflikthäpningar i olika delar av världen – listan kan göras lång på områden där det i dag sker snabba och omfattande förändringar och där vi måste förstå hur människor och samhällen reagerar.

Det är således lätt att hitta argument för den humanistiska forskningens samhälleliga relevans i dagens debatt. Frågan är kanske snarare *hur* denna forskning ska förverkligas. Det förutsätter förstas att humanisterna själva är beredda att ta sig an denna typ av forskningsuppgifter. För att kunna bearbeta dessa komplexa problemområden krävs ofta kunskaper av flera olika slag. Den humanistiska forskningen måste därför bli bättre på att etablera nya arbetsformer, i synnerhet genom att i större utsträckning samarbeta med andra ämnen över disciplin- och fakultetsgränser. Flera humanister i debatten har också diskuterat vikten av att riva murar och bygga broar mellan olika ämnen. Det räcker emellertid inte att bara uppmana humanisterna att förnya sin forskning och sina arbetsformer, det måste också finnas förutsättningar att bedriva sådan forskning. Det finns därför skäl att även granska forskningspolitiken.

²² Lisbeth Larsson, ”Uppdaterad humaniora”, *Dagens Nyheter*, 2005-10-26.

²³ Anders Cullberg, ”Gråt inte, forska”.

²⁴ Eva Österberg, ”Humaniora en sambandscentral mellan dået, nuet och framtiden”, *Dagens Nyheter*, 2005-03-26.

Forskningens nytta

I dagens forskningspolitik framhålls ofta forskningens betydelse för samhällsutvecklingen och den ekonomiska tillväxten. Forskningen ses allt mer som en strategisk möjlighet som ska fylla en rad olika uppgifter i samhället. Inte minst har betydelsen av forskningens samverkan med näringslivet betonats. Forskningspolitiken har också fått en allt närmare anknytning till innovationspolitiken och forskare förväntas kommersialisera sina forskningsresultat i en allt snabbare takt, en utveckling som ibland sammanfattas som framväxten av den entreprenöriella högskolan. Vid sidan om förväntningar på excellens och spetsforskning har därför ett nyttoargument med stark fokusering på ekonomisk tillväxt kommit att spela en allt mer framträdande roll i dagens forskningspolitik. Den ensidiga betoningen av ekonomisk nytta har inneburit att kunskapsproduktionens andra värden – det vill säga kunskapens sociala, politiska och kulturella värden – har fått en allt mer undanskymd roll. Forskningens bredare, icke-kommersiella, samhällsnytta har helt enkelt haft svårt att göra sig gällande. Undantagen utgörs framförallt av delar av den medicinska forskningen och i viss mån av miljöforskningen, vilka dock båda är forskningsområden som på ett tydligt sätt kan kopplas till en praktisk nytta i samhället.

Sämre ställt är det med den humanistiska forskningen, som i det forskningspolitiska sammanhanget ofta behandlas tillsammans med den samhällsvetenskapliga forskningen oavsett de stora skillnader som ibland föreligger mellan dessa vetenskapsområden. I den förra forskningspropositionen ”Forskning för ett bättre liv” skedde satsningarna inom framför allt medicin, teknik och forskning för hållbar utveckling medan utdelningen till humaniora blev mager. Trots att utvecklingen inom dessa områden har en stor betydelse både för samhällsutvecklingen i stort och för enskilda människors liv, och trots den uppenbara kopplingen till ett klassiskt humanistiskt tema som låg i propositionens titel, så skedde det inte någon förstärkning av den humanistiska forskningen förutom en satsning på genusvetenskap. Inte heller den nyligen presenterade forskningspropositionen ”Ett lyft för forskning och innovation” innebär någon större satsning på humaniora. Här har regeringen valt att införa en ny finansieringsform kallad strategiska satsningar. Den absolut övervägande delen av dessa satsningar tilldelas ett tjugotal specificerade områden inom medicin och livsvetenskap, teknik samt klimat. Forskningen inom dessa områden är detaljerat beskrivna på ett traditionellt ämnesbundet sätt som inte ger mycket utrymme för den humanistiska forskningen. Så finns till exempel i anslutning till satsningarna på molekylär biovetenskap

eller energiforskning – två av de större satsningarna – inte någon efterfrågan på forskning som behandlar vad utvecklingen inom dessa områden kommer att innebära för synen på människan och den framtida samhällsutvecklingen (men desto fler kopplingar till industriella tillämpningar). De strategiska satsningarna inom samhällsvetenskap och humaniora görs istället inom två separata områden: ”forskning om förutsättning för tillväxt” – vilket ligger helt i linje med regeringens övergripande målsättningen att forskningen ska bidra till ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft – samt ”forskning om politiskt viktiga geografiska regioner”.

Vad dessa strategiska satsningar i praktiken kommer att innebära är det ännu för tidigt att uttalat sig om. Förutom de områden som utpekats inom humaniora och samhällsvetenskap kan humanisterna kanske göra vissa ”inbrytningar” i andra strategiska områden där humaniora kan bidra med viktiga perspektiv. Att känna att de strategiska satsningarna innebär ett lyft för humaniora är emellertid svårt. Även i övrigt har den humanistiska forskningen en svag ställning i forskningspropositionen, trots att man inledningsvis framhåller att ”[h]umaniora och samhällsvetenskap är nödvändiga för att vi ska förstå vår samtid och kunna lägga grunden för en mänskligare framtid”.²⁵

Det finns naturligtvis goda skäl att göra satsningar inom medicin, teknik och klimatforskning (även om utformningen av de strategiska satsningarna kan diskuteras). Problemet är snarare det som saknas. I den omfattande teknikutveckling och de stora samhällsförändringar som vi står inför behövs också humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiv som kan analysera och reflektera över vad denna utveckling innebär. Om man vill att den humanistiska forskningen ska kunna bidra till det som beskrivs som några av tids mest angelägna samhällsfrågor räcker det därför inte att bara uppmana humanisterna att ta sig an dessa frågeställningar. Det krävs också en forskningspolitik som på ett tydligt sätt även omfattar humaniora.

En forskningspolitik för humaniora

En allmän förstärkning av resurserna till humaniora efterlyses från många humanister – mer pengar till forskningen således. Men kanske bör man också fundera över på vilket sätt man

²⁵ Regeringens proposition 2008/09:50, *Ett lyft för forskning och innovation*, s. 17.

ska stärka den humanistiska forskningen. Den humanistiska forskningen ska, i likhet med andra forskningsområden, fylla flera olika uppgifter. Här ingår både att skapa överblick och synteser över breda kunskapsfält och att bedriva forskning som utvecklar och fördjupar kunskapen inom specifika områden. Dessa båda sidor av forskningsuppdraget samspelar med varandra och är dessutom av avgörande betydelse för utbildningsuppdraget. Därutöver finns, som diskuterats ovan, förväntningar att den humanistiska forskningen också ska vara samhällsrelevant. Vilka delar av forskningen som verkligen är (eller kan bli) samhällsrelevanta är svårt att avgöra. Kunskap som i ett visst sammanhang eller vid en viss tidpunkt endast verka ha en inomvetenskaplig betydelse kan i ett annat sammanhang eller vid en annan tidpunkt visa sig få stor – och kanske oväntad – betydelse för att förstå vissa samhällsreliga problem och processer. En långsiktigt utvecklad och bred kunskapsbas utgör därför en viktig förutsättning för att humaniora ska kunna vara samhällsrelevant och möta de problem som uppkommer i framtiden. Ur detta perspektiv kan det således vara väl motiverat att göra en generell förstärkning av den humanistiska forskningen.

Men humaniora kan knappast undkomma det krav på kraftsamling och prioritering som präglar dagens forskningspolitik. Mot bakgrund av den debatt som förts kring behovet att synliggöra den humanistiska forskningens relevans – något som många humanister alltså själva anser viktigt – kan det därför finnas skäl att just nu stärka den humanistiska forskning som kan relateras till de frågeställningar och problem som upplevs som angelägna och viktiga i dagens samhälle.

Man kan i detta sammanhang lägga märke till att när Vetenskapsrådet presenterade sin forskningsstrategi för 2009-2012 så utgjorde humanistisk forskning med anknytning till olika samhällsfrågor – i synnerhet globaliseringens följder – en del av såväl den ”fria” som den ”prioriterade” grundforskning som Vetenskapsrådet ansåg att man borde satsa på.²⁶ Ett sätt att stärka den humanistiska forskningen vore därför att på allvar inkludera det humanistiska perspektivet i breda strategiska satsningar. De problemområden som dessa inriktas mot är ofta komplexa och kräver kunskaper av flera olika slag. De förutsätter därför en samverkan över såväl disciplin- som fakultetsgränser. En sådan inriktning skulle dessutom kunna ses som ett försök att komma till rätta med ett av de problem inom svensk forskning som pekas ut i den senaste forskningspropositionen, nämligen den bristande tvärvetenskapligheten. Förebilder

²⁶ Vetenskapsrådet, *Vetenskapsrådets forskningsstrategi 2009-2012* (2007), s. 4.

för sådana satsningar finns redan: i Norge har man inom det norska forskningsrådets kommitté för humaniora nyligen utarbetat en strategi där man betonat den tvärvetenskapliga inriktningen och den humanistiska forskningens möjligheter att bidra i större forskningsprogram inom olika vetenskapsområden.²⁷

Universitetet har av tradition fyllt olika sorters kunskapsbehov. Under historiens lopp har man ömsom betonat ”det rena sanningssökandet”, ömsom kunskapens nytta i olika sammanhang. I dag dominerar de ekonomiska nyttomotiven, trots den senaste forskningspropositionens försök att stödja ”både och”. Mot bakgrund av den snabba utvecklingen och de stora förändringar som sker i vår omvärld bör man emellertid ställa sig frågan om vi har råd att undvara den forskning som kan analysera denna utveckling, diskutera olika värdefrågor och bidra med underlag för samhällslig självreflexion. En satsning på den humanistiska forskningen handlar kanske inte främst om att lösa humanioras kris utan om vad den humanistiska kunskapen kan tillföra vår egen tid. Det ger måhända inte mer forskning för pengarna men bidrar till en mer diversifierad forskning, vilket i sin tur kan tillgodose ett vidare kunskapsbehov i samhället.

²⁷ Petter Aaslestad, ”Humaniora i Sverige – sett fra Norge”, *Forskningspolitikk*, 2008, nr. 2.